

19.2.2020

ARKEOLOGINEN KULTTUURIPERINTÖ JA KAAVOITUS 2020

MUSEOVIRASTO
Kulttuuriympäristöpalvelut
Hallintopalvelut/Lakipalvelut

Sisällys

Käyttäjälle.....	2
1. Käsitteet.....	2
2. Millä perusteella arkeologinen kulttuuriperintö otetaan huomioon kaavoituksessa?	5
3. Miten kaavoittaja saa tiedot alueen arkeologisesta kulttuuriperinnöstä?	9
4. Lisäselvitystarpeet.....	12
5. Kiinteisiin muinaisjäänöksiin kajoaminen.....	12
6. Maakuntakaava	14
6.1. Arkeologisen kulttuuriperinnön merkitseminen maakuntakaavaan	15
6.2. Muinaisjäänöksiä ja kulttuuriperintökohteita ympäröivät alueet maakuntakaavassa.....	18
7. Yleiskaava ja osayleiskaava	19
7.1. Arkeologisen kulttuuriperinnön merkitseminen yleiskaavaan.....	21
7.2. Muinaisjäänöksiä ja kulttuuriperintökohteita ympäröivät alueet yleiskaavassa	23
8. Asemakaava	24
8.1. Arkeologisen kulttuuriperinnön merkitseminen asemakaavaan.....	26
9. Muinaisjäänöksiä ja kulttuuriperintökohteita ympäröivien alueiden kaavoitus ...	27
10. Lakeja ja julkaisuja	28

Käyttäjälle

Opas Arkeologisesta kulttuuriperinnöstä kaavoituksessa on tehty Museoviraston ja kulttuuriympäristötehtäviä hoitavien alueellisten vastuumuseoiden (jäljempänä vastuumuseot) käyttöön maankäytön suunnittelun ohjaukseen maankäyttö- ja rakennuslain nojalla. Oppaassa käsitellään kaikki kaavatasot maakuntakaavasta asemakaavoihin ja annetaan malleja kiinteiden muinaisjäännösten ja muiden arkeologisten kohteiden kaavamääräyksiin ja merkintöihin. Ohjeen lopussa on viitteitä ja linkkejä muihin oppaisiin ja julkaisuihin. Opas on päivitetty 19.2.2020.

1. Käsitteet

Arkeologinen kulttuuriperintö

Arkeologinen kulttuuriperintö on yläkäsite arkeologisin menetelmin tutkittavalle kulttuuriperinnölle ja se koostuu kiinteistä muinaisjäännöksistä ja muista kulttuuriperintökohteista. Lisätietoa arkeologisesta kulttuuriperinnöstä, ja kohteiden ajantasaiset suojelulinjaukset löytyvät Arkeologisen kulttuuriperinnön oppaasta <http://akp.nba.fi/>.

Kiinteät muinaisjäännökset

Kiinteät muinaisjäännökset ovat maisemassa, maaperässä ja vedessä säilyneitä rakenteita ja kerrostumia-ihmisten toiminnasta. Esihistoriallisen ajan muinaisjäännökset ovat ajalta, jolta ei ole kirjallisia lähteitä ja jota koskevat käsitykset perustuvat ensi sijassa arkeologisiin tutkimuksiin. Historiallisen ajan muinaisjäännökset ovat ajalta, jolta on käytettävissä myös kirjallisia lähteitä. Muinaisjäännökset ovat merkittävä osa suomalaista kulttuuriperintöä.

Muinaismuistolain 1 §:n (295/1963) mukaan kiinteät muinaisjäännökset ovat rauhoitettuja muistoina Suomen aikaisemmasta asutuksesta ja historiasta. Kiinteän muinaisjäännöksen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen ja muu siihen kajoaminen on kielletty ilman muinaismuistolain mukaista lupaa. Kiinteät muinaisjäännökset on luetteloitu muinaismuistolain 2 §:ssä.

Muut kulttuuriperintökohteet

Arkeologiseen kulttuuriperintöön sisältyy muinaismuistolain automaattisesti rauhoittamien muinaisjäännösten ohella muitakin kulttuuriperintökohteita. Niistä suuri osa on nykyisten käytäntöjen mukaan muinaismuistolakiin perustuvan rauhoituksen ulkopuolella nuoren ikänsä eli joko 1800-luvun lopulle tai 1900-luvulle ajoittumisensa vuoksi. Ne voivat olla esimerkiksi toisen maailmansodan aikaisia linnoitteita, asuttuja historiallisen ajan kyläpaikkoja ja joko 1800-luvun lopulle tai 1900-luvun alkupuolelle ajoittuvien rakenteiden jäännöksiä. Rajanvetoon vaikuttaa olennaisesti se, ovatko kohteet sellaisia, että niiden suojele rakennusperintölailla on luontevaa.

MRL:ssä kunkin kaavatason sisältövaatimukset edellyttävät kaavoilta ylipäänsä kulttuuriperinnön huomioimista. Muiden kulttuuriperintökohteiden suojeleminen kaavoissa onkin perusteltua kulttuuriympäristön ominaispiirteiden säilymisen kannalta sekä niiden historiallisen merkityksen ja todistusvoiman vuoksi.

Muut kulttuuriperintökohteet on syytä huomioida kaavoituksen yhteydessä ja arvioida niiden mahdolliset suojelutarpeet. Muiden kulttuuriperintökohteiden suojeleminen kaavoihin esitetään MRL:n nojalla niiden kulttuurihistoriallisten arvojen perusteella.

Arkeologinen kohde

Arkeologinen kohde on kiinteästi tietyllä paikalla sijaitsevien, toisiinsa liittyvien arkeologiseen kulttuuriperintöön kuuluvien jäännösten muodostama kokonaisuus, riippumatta siitä, onko kyseessä kiinteä muinaisjäännös vai muu kulttuuriperintökohde.

Arkeologinen inventointi¹

Arkeologinen inventointi on järjestelmällistä, tieteellisin menetelmin tehtävää arkeologisten kohteiden etsimistä ja tarkastamista. Inventoinnin tavoitteena on luoda ennalta laaditun työsuunnitelman mukaisesti yleiskuva alueen arkeologisesta kulttuuriperinnöstä ja tuottaa

¹ Ks. <http://www.nba.fi/fi/File/2905/laatuohje-2016.pdf>, s. 15–20.

tietoa inventointialueella sijaitsevien arkeologisten kohteiden määrästä, sijainnista ja tyypeistä. Inventointiin sisältyy suunnittelu, kenttätyöt, jälkityöt ja tulosten raportointi.

Inventoinnit sovitetaan kunkin kaavatason ja kulloisenkin kaavahankkeen vaatimuksiin. Yleispiirteisten inventointien havaintoja on usein tarkennettava myöhemmissä selvityksissä. Inventointien tiedot voivat vanheta muuttuvassa ympäristössä tai tutkimuksen tuodessa uutta tietoa arkeologisesta kulttuuriperinnöstä.

Inventoinnit voidaan jakaa eri tyyppeihin esimerkiksi tietyn ennalta valitun kysymyksen (teemainventointi) tai tutkimustavan (tarkkuusinventointi) perusteella. Tavallisimmin kyseessä on kaikkien aikojen kohteet kattava yleisinventointi, jossa inventoitava alue on määritelty hallinnollisten tai suunnitelma-alueen rajojen mukaan. Tavallisimpia yleisinventointeja ovat sekä kaava-alueiden että infrahankkeisiin liittyvät inventoinnit.

Inventoinnin tavoitteena on kerätä tietoa arkeologisesta kohteesta kajoamalla siihen mahdollisimman vähän. Valtaosa inventoinneista toteutetaan ns. kajoamattomilla tutkimustavoilla, määrittämällä kohteiden sijaintia ja laajuutta silmämääräisesti ja paikannuslaitteilla sekä dokumentoimalla kohdetta digitaalisilla kuvantamismenetelmillä. Kajoavia tutkimuksia voidaan joutua tekemään esimerkiksi silloin, kun tarvitaan mahdollisimman tarkkaa tietoa arkeologisen kohteen laajuudesta. Esimerkiksi asemakaava-alueella tehtävässä inventoinnissa voi olla tarpeen määrittellä muinaisjäännöksen laajuus käyttämällä kajoavia menetelmiä kuten kairausta, koepistoja, koekuoppia, koekaivausta ja pintojen poistoa. Tämä koskee erityisesti jäännöksiä, joista ei ole maanpinnalle selvästi erottuvia merkkejä. Mikäli inventoinnissa on tarpeen käyttää kiinteään muinaisjäännökseen kajoavia tutkimustapoja, on tutkimukseen haettava Museovirastolta muinaismuistolain mukaista tutkimuslupaa.

Kaavahankkeissa on suotavaa, että kulttuuriympäristön inventoinnit toteutetaan yhtenä kokonaisuutena siten, että inventointi kattaa arkeologisen perinnön, rakennetun ympäristön, maiseman ja mahdollisesti myös ihmisvaikutteisen luonnon.

Museovirasto ja alueelliset vastuumuseot

Museoviraston ja vastuumuseoiden työjaosta tarkemmin ks. VOS: Lähtökohtia viranomaistehtävien hoitoon alueiden käyttöön ja rakentamiseen liittyvissä lausuntoasioissa <https://www.museoverkko.fi/kyttaohjeet/liitteet/100049.pdf>

Museolain 7 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaisia tehtäviä hoitamaan määrättyjen alueellisten vastuumuseoiden tehtävänä on toimia kulttuuriympäristön, erityisesti rakennetun ympäristön ja arkeologisen kulttuuriperinnön asiantuntijana, joka antaa lausuntoja, osallistuu asiantuntijana viranomaisneuvotteluihin ja antaa neuvontaa, sekä kehittää ja edistää kulttuuriympäristön vaalimista, toimialansa yhteistyötä sekä kulttuuriympäristötiedon digitaalista tallentamista ja saatavuutta.

Museoviraston tehtävänä on Museovirastosta annetun lain (282/2004) 2 §:n mukaan toimia kulttuuriperinnön ja -ympäristön suojelusta vastaavana asiantuntijaviranomaisena ja vastata muinaisjäännösten ja, jollei asia kuulu muun viranomaisen toimialaan, kulttuuriympäristön hoidosta ja valvonnasta.

Museoviraston viranomaistyö keskittyy pääasiassa valtakunnallisesti merkityksellisten kaavojen käsittelyyn ja niitä koskevien lausuntojen antamiseen, muiden kulttuuriympäristön asiantuntijatehtävien jäädessä vastuumuseoille. Museovirasto lausuu maakuntakaavoista ja erityisistä syistä muista tärkeimmistä kaavoista. Museovirasto vastaa myös erityislaeilla suojeltuihin, valtion omistamiin tai suojeltuihin kirkollisiin rakennusperintökohteisiin liittyvistä arkeologisista kysymyksistä. Lisäksi Museoviraston vastaa muinaismuistolain 10 §:n mukaisten tutkimuslupien ja 11 §:n ja 13 §:n mukaisten kajoamislupien myöntämisestä sekä kiinteän muinaisjäännöksen ja siihen kuuluvan suoja-alueen rajojen vahvistamisesta (MML 5 §).

2. Millä perusteella arkeologinen kulttuuriperintö otetaan huomioon kaavoituksessa?

MRL:n 5 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan alueiden käytön suunnittelun tavoitteena on edistää mm. kulttuuriarvojen vaalimista. Tavoite toteutuu vuorovaikutteisen suunnittelun ja riittävän vaikutusten arvioinnin avulla. Kaavoituksessa tulee ottaa huomioon

valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet sekä eri kaavatasoja koskevat sisältövaatimukset ja suojelumääräysäännökset, jotka koskevat myös kulttuuriympäristöä.

Maakuntakaavan hyväksyy maakunnan liiton ylin päättävä toimielin. Kuntien yhteisen yleiskaavan hyväksyy maakunnan liitto, kuntayhtymä tai kuntien muu toimielin riippuen siitä, minkä tehtäväksi yhteisen yleiskaavan laatiminen on annettu (MRL 31§ ja 47§). Yleiskaavan ja asemakaavan hyväksyy kunta. Alueellisten elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskusten (jälj. "ELY-keskusten") tehtävänä on edistää alueiden käytön suunnittelun ja rakennustoimen järjestämistä kunnassa ja valvoa, että kaavoituksessa, rakentamisessa ja muussa alueiden käytössä otetaan huomioon vaikutuksiltaan valtakunnalliset ja merkittävät maakunnalliset asiat.

ELY-keskuksella, Museovirastolla ja vastuumuseolla on oikeus tehdä valitus kunnan tekemästä kaavan hyväksymispäätöksestä toimialaansa kuuluvissa asioissa MRL:n 191 § nojalla. ELY-keskuksella on lisäksi oikeus tehdä kunnan hyväksymistä kaavoja koskevista päätöksistä oikaisukehoitus kunnalle, jos kaava on laadittu ottamatta huomioon valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita tai muutoin vastoin lain säännöksiä ja on yleisen edun mukaista saattaa asia uudelleen kunnassa päätettäväksi (MRL 195 §).

MRL edellyttää, että kaavan tulee perustua kaavan merkittävät vaikutukset arvioivaan suunnitteluun ja sen edellyttämiin tutkimuksiin ja selvityksiin. Kaavan vaikutuksia selvitetessä otetaan huomioon kaavan tehtävä ja tarkoitus (MRL 9§).

Selvitysten riittävyttä arvioitaessa on otettava huomioon, että kyseistä säännöstä on muutettu lailla 6.3.2015/204. Lain perusteluissa (HE 334/2014, s. 14) on todettu mm. seuraavaa:

"Vaikutusten selvittämistarpeen ja laajuuden määrittelyssä on olennaista kaavassa tavoiteltu maankäyttöratkaisu sekä kaavalaji. Merkittävien vaikutusten arvioinnissa otettaisiin huomioon nykyistä paremmin kaavan tehtävä ja tarkoitus. Ehdotetun muutoksen tarkoituksena ei ole muuttaa alueidenkäytön ja eri toimintojen sijoittamisen ympäristö- ja muiden vaikutusten arviointivelvollisuutta sinänsä, sillä kaavojen sisältövaatimukset säilyvät ennallaan. Tarkoituksena on kohdentaa selvitykset tavoitellun kaavaratkaisun kannalta olennaisiin asioihin sekä välttää päällekkäisten selvitysten tekemistä. Tarkentuvan suunnittelun periaatteen

mukaisesti on ehdotuksen tavoitteena korostaa, että vaikutusten selvittämisessä on riittävää keskittyä kulloinkin kyseessä olevassa kaavassa ratkaistavien asioiden merkittäviin vaikutuksiin.”

Säännöksessä tarkoitettuihin tutkimuksiin ja selvityksiin kuuluvat mm. kaavoitettavan alueen ja sen lähialueen luonnonoloja ja kulttuuriympäristöä koskevat tutkimukset ja selvitykset. MRL 197 §:n mukaan kaavaa laadittaessa, hyväksyttäessä ja vahvistettaessa on noudatettava, mitä muinaismuistolain 13 §:ssä säädetään. Muinaismuistolain 13 § tulee siis sovellettavaksi rinnan MRL 9 §:n kanssa. MML 13 § korostaa kaavoittajan vastuuta olla selvillä tunnetuista muinaisjäännöksistä. MRL 9 §:stä puolestaan seuraa velvollisuus huolehtia siitä, että saatavilla oleva tieto on riittävää suhteessa kaavoituksen tavoitteisiin. Museoviraston ja vastuumuseoiden tehtävänä on osaltaan arvioida kulttuuriympäristöselvitysten riittävyttä.

Tarkempia määräyksiä maankäyttö- ja rakennuslain soveltamisesta sisältyy maankäyttö- ja rakennusasetukseen (MRA 895/1999). Kaavan vaikutuksia selvitetäessä otetaan huomioon kaavan tehtävä ja tarkoitus, aikaisemmin tehdyt selvitykset sekä muut selvitysten tarpeellisuuteen vaikuttavat seikat. Selvitysten on annettava riittävät tiedot, jotta voidaan arvioida suunnitelman toteuttamisen vaikutukset mm. maisemaan ja kulttuuriperintöön (MRA 1 §).

Ennestään tuntemattomien muinaisjäännösten selvittämisestä rantaosayleiskaavaa varten on Kuopion hallinto-oikeuden päätös nro 14/0041/3, 21.2.2014. Ratkaisun mukaan yksityiskohtaisella suunnittelutasolla, joka mahdollistaa suoraan rakennusluvan hakemisen, on selvittävä myös ennestään tuntemattomat muinaisjäännökset, jos niitä on suunnittelualueen olosuhteiden perusteella aiheutta olettaa alueella olevan. Hallinto-oikeuden ratkaisulla ei asemansa puolesta ole oikeuskäytäntöä yleisesti ohjaavaa merkitystä. Siitä voidaan kuitenkin päätellä, että ennestään tuntemattomien muinaisjäännösten inventointia on mahdollista edellyttää, mutta tällainen vaatimus tulee tapauskohtaisesti perustella.² Tavanomaisesti selvityksiä kohdennetaan muuttuvan maankäytön alueisiin.

² Tapauksessa KHO 17.9.2015 t.2447 (Rovaniemen Valistustalon purkamislupaa koskeva päätös) korkein hallinto-oikeus katsoi, että rakennuksen purkamiseen voitiin myöntää lupa ilman asemakaavatarkastelua, koska suojelukysymykset oli selvitetty ja tutkittu tuoreessa yleiskaavassa. Mikäli selvitysten tarkkuustaso on

Maakunnan suunnittelussa ja muussa alueiden käytön suunnittelussa on huolehdittava valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden huomioon ottamisesta siten, että edistetään niiden toteuttamista (MRL 24 §). Valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita koskevan valtioneuvoston päätöksen (14.12.2017) mukaan

”Kulttuuriympäristöt muuttuvat varsinkin talouteen, elinkeinoelämään ja väestönkehitykseen liittyvien muutosten seurauksena. Rakennetun ympäristön vajaakäyttö tai käytön puute ovat suurimpia haasteita kulttuuriympäristöjen arvojen säilyttämiselle. Rakennetun ympäristön laadukkaalla kehittämisellä voidaan edistää kulttuuriympäristön monimuotoisuutta ja ajallista kerroksellisuutta. Niiden merkitys alueiden identiteetille ja vahvuuksiin perustuvalla elinkeinoelämälle sekä asukkaiden viihtyisyydelle ovat voimistumassa muun muassa kansainvälistymisen myötä”.

Päätöksen mukaan valtakunnallisena alueidenkäyttötavoitteena on *”Huolehditaan valtakunnallisesti arvokkaiden kulttuuriympäristöjen ja luonnonperinnön arvojen turvaamisesta”*. Tavoitteen taustana päätöksessä todetaan, että

*”...kulttuuriympäristöstä huolehtiminen kestäväällä tavalla on tärkeää elinkeinojen, väestön hyvinvoinnin ja alueiden identiteetin kannalta. Alueidenkäytöllä on ratkaiseva merkitys...
...kulttuuriympäristöjen sekä arkeologisten arvojen säilymisellä sekä niitä koskevien kansainvälisten sopimusten täytäntöönpanolle...
...kulttuuriympäristöjen kestävä käyttö toteutuu turvaamalla niiden alueellinen monimuotoisuus ja ajallinen kerroksisuus. Suomalaisen kulttuuriympäristön kokonaisuus perustuu viranomaisten laatimiin valtakunnallisiin inventointeihin, jotka koskevat valtakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita, valtakunnallisesti merkittäviä rakennettuja kulttuuriympäristöjä ja valtakunnallisesti merkittäviä arkeologisia kohteita. Alueidenkäytössä on tarpeen tunnistaa nämä alueet ja ottaa huomioon siten, että niiden arvot turvataan. Valtioneuvosto päättää valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden mukaisten inventointien korvaamisesta uusilla inventoinneilla”.*

Valtakunnallisissa alueidenkäyttötavoitteissa mainitulla valtakunnallisesti merkittävien arkeologisten kohteiden inventoinnilla viitataan Valtakunnallisesti merkittävät esihistorialliset suojelualuekokonaisuudet -julkaisuun (Sisäasiainministeriö, kaavoitus- ja rakennusosasto, tiedotuksia 3/1983), joka on laadittu 1980-luvun alussa. Käytännössä sitä

riittävä, voidaan siis myös yleiskaavan tarkoituksiin tehdyt selvitykset ottaa huomioon asemakaavan selvitysten riittävyyttä arvioitaessa.

ei sovelleta. Museovirasto on laatimassa ajantasaista inventointia valtakunnallisesti merkittävästä arkeologisesta kulttuuriperinnöstä. Tavoitteena on, että inventointi tullaan hyväksymään valtioneuvostossa valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkoittamaksi arkeologista kulttuuriperintöä koskevaksi valtakunnalliseksi inventoinniksi.

Ajantasaiset tiedot arkeologisesta kulttuuriperinnöstä saadaan muinaisjäännösrekisteristä. Muinaisjäännösrekisterin aineistoilla ei kuitenkaan ole valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkoittamaa statusta, vaan niiden huomioiminen kaavoituksessa perustuu suoraan muinaismuistolakiin ja MRL:ssa säädettyihin kaavoja koskeviin vaatimuksiin. Rekisterissä kiinteitä muinaisjäänöksiä ei myöskään ole luokiteltu valtakunnallisesti, maakunnallisesti ja paikallisesti merkittäviin kohteisiin.

Kaavoitus on tärkeä keino turvata arkeologisen kulttuuriperinnön sekä sen ympäristön suojelu ja dokumentointi. Kohteita tulee aina tarkastella osana laajempaa kokonaisuutta. Lähiympäristön maankäyttömerkinnöillä voidaan tukea kohteiden säilymistä ja asemaa ympäristössä (esim. virkistysalue VL, maatalousalue M, MY, MT).

Arkeologisen kulttuuriperinnön kaavaan merkitseminen on tärkeää:

- kiinteiden muinaisjäänösten rauhoituksen turvaamiseksi ja arkeologisen kulttuuriperinnön suojelemiseksi laajemminkin
- kulttuuriympäristön kokonaisuuden vaalimiseksi vaikuttamalla ennakoivasti maankäyttöön alueilla, joilla arkeologinen kulttuuriperintö edustaa ympäristön vanhinta kerrostumaa
- muinaisjäänösten rauhoituksen tunnetuksi tulemisen kannalta erityisesti liittyen maanomistajien oikeusturvaan; jos muinaisjäänöksiä ei ole otettu kaavassa huomioon, antaa se virheellisen kuvan maankäyttömahdollisuuksista, viivästyttäen tai jopa estäen kaavan toteuttamista; toteutuessaan tällainen kaava voi johtaa siihen, että muinaisjäänöksiä hävitetään lain vastaisesti

3. Miten kaavoittaja saa tiedot alueen arkeologisesta kulttuuriperinnöstä?

Kaavoittajalla on vastuu siitä, että arkeologinen kulttuuriperintö otetaan asianmukaisesti huomioon kaavoituksessa. Vastuumuseo ottaa asiantuntijana kantaa arkeologisen kulttuuriperinnön luonteeseen, siihen mitkä kohteet ovat muinaismuistolain rauhoittamia

kiinteitä muinaisjäänöksiä ja mitkä muut kulttuuriperintökohteet tulisi lisäksi ottaa huomioon kaavoituksessa.

Museoviraston tai vastuumuseon tulee antaa arkeologista kulttuuriperintöä koskevat ohjeistuksensa kaavaprosessin aloitusvaiheen viranomaiskokouksessa ja kaavahankkeen osallistumis- ja arviointisuunnitelmassa (=OAS). Osallistumis- ja arviointisuunnitelmaa laadittaessa Museovirasto tai alueellinen vastuumuseo arvioi muinaisjäänöksiä ja kulttuuriperintökohteita koskevan selvitystarpeen. Tämä voidaan tehdä myös jo kaavoitusohjelmaa laadittaessa, jolloin jää aikaa arvioinnin tekemiseen. Varhainen selvitystarpeen toteaminen antaa kunnalle aikaa selvitysten tekemiseen ja niiden jaksottamiseen selvitysten kannalta suotuisaan ajankohtaan, eikä työ hidasta yksittäistä kaavaprosessia. Jos arvio on pyydetty jo aiemmin, riittää lausuntovaiheessa yleensä tämän toteaminen.

Museovirasto tai vastuumuseo ottaa luonnosvaiheessa kantaa arkeologista kulttuuriperintöä koskevien tietojen ajantasaisuuteen ja riittävyyteen sekä siihen, onko kaavan vaikutuksia arkeologiseen kulttuuriperintöön arvioitu asianmukaisesti.

Käytännössä kaavoittaja ottaa yhteyttä yleensä Museovirastoon vastuumuseoon aluetta koskevien tietojen saamiseksi.

Museoviraston ylläpitämään muinaisjäänösrekisteriin on koottu sekä muinaismuistolain rauhoittamia kiinteitä muinaisjäänöksiä että arkeologiseen kulttuuriperintöön laskettavia muita kulttuuriperintökohteita. Muinaisjäänösrekisteri on viranomaisten työväline, joka tulee ymmärtää laajemmin arkeologisena kulttuuriympäristörekisterinä.

Museovirasto tai vastuumuseo ei tee itse kaavaan liittyviä selvityksiä, vaan tuottaa rekisteri- yms. pohjatietoa kaavaan liittyvien selvitysten tekemistä varten ja pyrkii edistämään näiden aineistojen saavutettavuutta.

Esihistoriallisia kiinteitä muinaisjäänöksiä tunnetaan Suomesta Ahvenanmaa pois lukien tällä hetkellä 17346. Historiallisen ajan kiinteitä muinaisjäänöksiä on muinaisjäänösrekisterissä 12362. Mahdollisiksi muinaisjäänöksiksi määriteltyjä kohteita rekisterissä on 5596 ja arkeologiseen kulttuuriperintöön kuuluvia kulttuuriperintökohteita on

4963. Joka vuosi löydetään ennestään tuntemattomia kohteita. Historiallisen ajan muinaisjäännösten järjestelmällinen inventointi on aloitettu myöhemmin kuin esihistoriallisten muinaisjäännösten ja niiden määrä kasvaa huomattavasti vuosittain sekä uusien inventointien että arkistotutkimusten perusteella. Myös vedenalaisinventointeja on tehty toistaiseksi vähän, ja vedenalaisia kohteita on yhteensä 2164. Kiinteitä muinaisjäännöksiä näistä on 789.³

Muinaisjäännösrekisteritietoja käytettäessä on ratkaisevan tärkeää tietää, että muinaisjäännöksillä ja kulttuuriperintökohteilla on rekisterissä sekä pistemäisiä paikkatietoja (keskikoordinaatti) että aluerajauksia. Museovirasto ja vastuumuseot saavat rekisteristä tietoa myös tutkituista ja tuhoutuneista kohteista sekä irtainten muinaisesineiden löytöpaikoista. Nämä tiedot voivat auttaa arvioimaan selvitystarpeita maankäyttöhankkeiden yhteydessä. Maankäyttöhankkeita (esim. kaavaa) varten tehtävissä inventoinneissa kohteiden aluerajaukset tulee tarkistaa ja varmistaa, että aluerajaukset ovat näkyvissä. Mahdollisia muinaisjäännöksiä ja irtolöytöpaikkoja ei merkitä kaavaan.

Muinaisjäännösrekisterin tiedot kokonaisuudessaan ovat selattavissa Museoviraston verkkosivuilla (https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/mjreki/read/asp/r_default.aspx). Pelkät kiinteät muinaisjäännökset löytyvät myös ympäristöhallinnon Oiva-karttapalvelusta sekä

Hyvä käytäntö:

- Vastuumuseo antaa kunnille ja ELY -keskuksille tilannekatsauksia ja arvioita arkeologisten inventointien tilanteesta alueella.
- ELY -keskus ottaa arkeologisen kulttuuriperinnön esiin kuntien kulttuuriympäristöselvityksiä käsiteltäessä.
- Aktiivinen osallistuminen alueellisten kulttuuriympäristön yhteistyöryhmien toimintaan.
- Alueellinen vastuumuseo seuraa alueensa kuntien kaavoituskatsauksia, jotka tavallisesti löytyvät kuntien sivuilta.

³ Muinaisjäännösrekisteritilanne 17.2.2020.

Maanmittauslaitoksen Paikkatietoikkunasta. Museoviraston paikkatietoaineistoja voi ladata osoitteesta <https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/portti/read/asp/default.aspx>

4. Lisäselvitystarpeet

Mikäli kaava-alueen muinaisjäänöksistä tai muista kulttuuriperintökohteista ei ole ajantasaisia tietoja tai alueella voidaan olettaa olevan aiemmin tuntemattomia kiinteitä muinaisjäänöksiä tai muita kulttuuriperintökohteita, on vastuumuseon selkeästi ilmoitettava inventointitarpeesta osallistumis- ja arviointisuunnitelmaa koskevissa valmisteluvaiheen kannanotoissa/lausunnoissa, aloitusvaiheen viranomaisneuvottelussa tai luonnosvaiheen lausunnossa.

Selvitysten tekemiseen ja niiden tilaamiseen on laadittu Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohjeet <https://www.museovirasto.fi/uploads/Meista/Julkaisut/laatuohje-2016.pdf>.

5. Kiinteisiin muinaisjäänöksiin kajoaminen

Jos tunnetun kiinteän muinaisjäänöksen kohdalle on merkitty rakentamista ilman, että muinaisjäänökseen kajoamiseen on saatu lupa muinaismuistolain 11 tai 13 §:n mukaisessa menettelyssä, on harkittava valittamista kaavasta. Ilman muinaismuistolain nojalla myönnettyä kajoamislupaa merkintä voi johtaa maanomistajan kannalta kohtuuttomiin tilanteisiin, koska kaavamääräys tai rakennuslupa ei korvaa muinaismuistolain vaatimia lupamenettelyjä. Kaavoittaja ei voi myöskään omalla päätöksellään ohittaa muinaismuistolain mukaista kajoamislupamenettelyä esimerkiksi kaavamääräyksellä ”*Rakentaa saa riittävien arkeologisten tutkimusten jälkeen*”.

Museovirasto voi kaavasta 13 §:n mukaan neuvotellessa myöntää kajoamisluvan (ks. MML 11 § 4 mom.) Neuvottelutoimivaltaa ei delegoida alueelliselle vastuumuseolle, mutta Museovirasto voi tehdä yhteistyötä asiassa alueellisen vastuumuseon kanssa valtuuttamalla alueellisen vastuumuseon arkeologin edustamaan neuvottelussa Museovirastoa. Neuvottelusta tulee laatia muistio, joka lähetetään Museovirastoon hyväksyttäväksi. Luvan ehtona mahdollisesti olevat tutkimukset tehdään ja muinaisjäänösstatus poistetaan muinaisjäänösrekisteristä jo ennen kaavan

vahvistamista. Vaihtoehtoisesti asia voidaan ratkaista niin, että tutkimusvastuusta laaditaan selkeät kirjaukset. Muussa tapauksessa kajoamisen ehdot kirjataan kaavamääräykseen. Jos taas kiinteä muinaisjäänös löytyy kaavan vahvistamisen jälkeen, haetaan kajoamislupaa Museovirastolta normaalisti tilanteen niin vaatiessa.

Jos kaavoituksen yhteydessä on tarpeen mahdollistaa rakentaminen muinaisjäänöksen päälle, asiassa tulee menetellä muinaismuistolain 13 §:n mukaisesti. Kaavoituksen kyseessä ollessa järjestetään neuvottelu, jossa todetaan, että muinaisjäänös on mahdollista poistaa riittävien tutkimusten jälkeen. Neuvottelussa tulee olla mukana Museovirasto, kunta ja maanomistaja.

Kajoamisen mahdollisesti vaatimat tutkimukset tulisi ensisijaisesti toteuttaa kohdealueilla jo kaavaprosessin aikana. Mikäli muinaisjäänökset tutkitaan pois jo kaavahankkeen kuluessa, ei niitä merkitä kaavaan lainkaan tai ne merkitään ainoastaan siltä osin kuin ne on säilytetty. Mikäli kajoaminen edellyttää kiinteän muinaisjäänöksen erityistä tutkimista taikka erityisiä toimenpiteitä sen säilyttämiseksi, on hankkeen toteuttajan korvattava tästä johtuvat kustannukset tai osallistuttava niihin, mikäli sitä olosuhteet huomioon ottaen ole katsottava kohtuuttomaksi (MML 15 §). Kustannusvastuu ratkaistaan neuvotteluissa.

Kaavaan voidaan myös tehdä kyseisen muinaisjäänöksen kohdalle oma määräys. Tällöin määräyksessä tulee todeta se, että *kaavaprosessin aikana neuvottelussa on sovittu, että kajoaminen muinaisjäänökseen on mahdollista ja se, että tutkimukset tulee toteuttaa tiettyyn määräaikaan mennessä*. Neuvottelusta tulee tehdä muistio, jossa todetaan mm. mihin kiinteään muinaisjäänökseen kajoetaan, vaatiiko kajoaminen tutkimuksia ja kuka tutkimuksista ja niiden kustannuksista vastaa.

Rakennus- ym. lupamenettelyissä kunnan tulee valvoa, että muinaismuistolakia noudatetaan (MRL 197 §), mikä tarkoittaa sen valvomista, että tarvittava kajoamislupa haetaan. MRL:n mukaista esim. rakennuslupaa ei tulisi myöntää, jos kajoamislupaa kiinteään muinaisjäänökseen ei vielä ole.

6. Maakuntakaava

(mittakaava 1:50 000–1:400 000)

Ympäristöministeriön julkaisussa *Kulttuuriympäristö maakuntakaavoituksessa* (Kulma-opas, Suomen ympäristö 28/2011) on käsitelty muun kulttuuriympäristön ohella kiinteiden muinaisjäännösten huomioon ottamista maakuntakaavoituksessa. Tässä Museoviraston ohjeessa käsitellään arkeologista kulttuuriperintöä kaikilla kaavatasoilla.

Maakuntakaavassa huomiota kiinnitetään mm. maiseman, luonnonarvojen ja kulttuuriperinnön vaalimiseen (maakuntakaavan sisältövaatimukset MRL 28 §). Maakuntakaavassa voidaan antaa määräyksiä, joita kaavan tarkoitus ja sen sisällölle asetettavat vaatimukset huomioon ottaen tarvitaan maakuntakaava-aluetta suunniteltaessa tai rakennettaessa (*maakuntakaavamääräykset*). Jos jotakin aluetta on maiseman, luonnonarvojen, rakennetun ympäristön, kulttuurihistoriallisten arvojen tai muiden erityisten ympäristöarvojen vuoksi suojeltava, maakuntakaavassa voidaan antaa sitä koskevia tarpeellisia määräyksiä (suojelumääräykset). (MRL 30 §.)

Kiinteiden muinaisjäännösten osalta riittävät yleensä suunnittelumääräykset ja kohdetta osoittavat merkinnät, koska muinaisjäännökset on suojeltu erityislilla. Suojelumääräyksiä käytetään tarpeen mukaan muissa kulttuuriperintökohteissa, jotka eivät ole muinaismuistolain rauhoittamia. Mahdollisia muinaisjäännöksiä ei merkitä kaavaan.

Kohteiden merkitseminen kaavaan edellyttää tietojen ajantasaisuutta. Maakuntakaavan laatimista varten ei voida edellyttää koko maakunnan aluetta koskevaa arkeologisen kulttuuriperinnön inventointia. Arkeologinen kulttuuriperintö tulee inventoida alueilta, joilla maankäyttö muuttuu tai joilla maakuntakaavan edellyttämä ratkaisu on poikkeuksellisen tarkkarajainen (ks. Kulma-opas s. 29). OAS-vaiheen lausunnossa Museovirasto tai vastuumuseo toteaa selvitystarpeen. Vanhemmissa inventoinneissa ei ole yleensä selvitetty historiallisen ajan kiinteitä muinaisjäännöksiä ja kulttuuriperintökohteita kattavasti. Sen vuoksi tulee kiinnittää erityistä huomiota myös historiallisen ajan sekä ranta- ja rannikkoseudun kulttuuriperinnön inventointien ajantasaisuuteen maakunnan historian ja ominaispiirteiden mukaisesti.

Selvitysten (muinaisjäännösrekisterin tiedot sekä täydentävät inventoinnit) perusteella tulee voida arvioida luotettavasti maakuntakaavan vaikutukset kulttuuriympäristön vanhimpiin kerrostumiin. Selvitysten avulla määritetään maakunnan tärkeimpiä ominais- ja erityispiirteitä arkeologisen kulttuuriperinnön osalta. Analyysin tuloksena voidaan määrittellä, mitkä aluekokonaisuudet tai yksittäiset kohteet on merkittävä maakuntakaavakartalle ja mitkä liitekartoille. Yksityiskohtaisemmassa suunnittelussa on tarkistettava ajantasainen tieto tunnetuista kiinteistä muinaisjäännöksistä Museoviraston muinaisjäännösrekisteristä sekä arvioitava arkeologisten selvitysten tarve.

6.1. Arkeologisen kulttuuriperinnön merkitseminen maakuntakaavaan

Muinaisjäännökset ovat lainsäädäntötasolla hyvin suojattuja. Ajantasainen maakuntakaava voi toimia tärkeänä alueella tiedossa olevia muinaisjäännöksiä koskevan ennakkotiedon välittäjänä yksityiskohtaisemmalle suunnittelulle. Maakuntakaavassa tulisi kaavakartalla osoittaa valtakunnallisesti merkittävät muinaisjäännökset. Maakuntakaavan mittakaavasta ja esitystavasta riippuen on myös mahdollista valita osa muista kohteista vietäväksi varsinaiselle kaavakartalle mm. sen perusteella, että kaavan tarkoittama maankäyttö on hyvin tarkkarajainen tai alueeseen kohdistuu muutospaineita.⁴

Nykyisin yleistyneessä käytännössä muinaisjäännösten merkitseminen kaavaan korvataan suunnittelumääräyksellä, jonka mukaan *yksityiskohtaisemmassa suunnittelussa on tarkistettava ajantasainen tieto tunnetuista kiinteistä muinaisjäännöksistä Museoviraston muinaisjäännösrekisteristä sekä arvioitava arkeologisten selvitysten tarve*. Määräyksessä on lisäksi todettava, että muinaisjäännökset ovat muinaismuistolain (295/1963) nojalla suojeltuja. Lisäksi ne voidaan merkitä liitekarttaan Kulma-oppaan (s. 33) ohjeistuksen mukaan

”Kaikki kiinteät muinaisjäännökset merkitään maakuntakaavaan tai sen liitekartoille. Maakuntakaavaan merkittäessä kaava välittää yksiselitteisesti tiedon kaavan laadinta-ajankohdan maankäyttöön vaikuttavasta arkeologisesta kulttuuriperinnöstä. Tilanteissa, joissa muinaisjäännöksiä on alueella paljon, joudutaan karttateknisistä syistä joskus poikkeamaan tästä pääsäännöstä, esimerkiksi niin, että tiheimmät muinaismuistojen alueet osoitetaan maakuntakaavan pääkarttaa suurempimittakaavaisilla liitekartoilla. Mikäli kaikkia rauhoituksen

⁴ Muinaismuistolain huomioon ottaminen MRL 197 §; YMP, Opas 6, s. 181 (Maakuntakaavan sisältä ja esitystapa)

piirissä olevia kiinteitä muinaisjäännöksiä ei maakuntakaavaan merkitä, on kaava-asiakirjoissa oltava selkeä kuvaus siitä, minkä tasoiset muinaisjäännökset kaavaan on merkitty ja mistä mahdollisesti puuttuvat kohteet löytyvät esimerkiksi luettelon muodossa. Maakuntakaavassa esitettävistä muinaisjäännöksistä maakunnan liiton on neuvoteltava Museoviraston kanssa”.

Liitekartta saatetaan oikeusvaikutteiseksi Kulma-oppaassa (s. 39) neuvotulla tavalla: ”Viittaamalla liitekarttoihin maakuntakaavamääräyksissä ne voivat saada vastaavan oikeusvaikutuksen kuin varsinainen maakuntakaava.” Liitekartalla pitää näkyä myös ne kohteet, jotka esitetään maakuntakaavakartalla, jotta saadaan kokonaiskuva kaikesta arkeologisesta kulttuuriperinnöstä.

Kaavakartan mittakaavan vuoksi muinaisjäännökset merkitään pääsääntöisesti kohdemerkinnällä **sm** (Muinaismuistokohde).

Kohdemerkintöihin suositellaan liitettäväksi määräys:

Muinaismuistolaillla (295/1963) rauhoitettu kiinteä muinaisjäänös. Kohteen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen ja muu siihen kajoaminen kielletty. Kohdetta koskevista suunnitelmista on pyydettävä alueellinen vastuumuseon (museon nimi) lausunto.

Laajat, erityisen merkittäviksi arvioidut muinaismuistoalueet tulee merkitä aluevarauksina. Kaavamerkintä on tällöin **SM** (Muinaismuistoalue).

Aluemerkitöihin suositellaan liitettäväksi määräys:

Muinaismuistolaillla (295/1963) rauhoitettu kiinteä muinaisjäänös. Alueen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen ja muu siihen kajoaminen kielletty. Aluetta koskevista suunnitelmista on pyydettävä alueellisen vastuumuseon (museon nimi) lausunto.

Maakuntakaavan mittakaavasta ja esitystavasta riippuen alueilla, joilla on paljon muinaisjäännöksiä, voidaan muun päämaankäyttömerkinnän alueella rajata laajempi kokonaisuus pistekatkoviivalla ja erityisominaisuutta ilmaisevalla merkinnällä (**sm**) ja viitata kaavamääräyksessä siihen, että muinaisjäännökset on tarkasti osoitettu maakuntakaavan liitekartalla (ks. määräysesimerkki Kulma-oppaassa s. 48).

Suomessa ennen 1700-lukua perustettujen muinaismuistolain rauhoituksen piiriin kuuluvien kaupunkien osalta on kaavamerkinnän C (Keskustoimintojen alue) määräyksessä oltava maininta Museoviraston kaupunkiarkeologisissa inventoinneissa määritetyistä vanhojen asemakaava-alueiden kaupunkiarkeologisista kerrostumista.

Muinaismuistolain ulkopuolisista muista kulttuuriperintökohteista voidaan käyttää osa-alueen erityisominaisuuksia ilmaisevaa rasteri-, viiva-, tai kohdemerkintää **ma** (Kulttuuriympäristön tai maiseman vaalimisen kannalta merkittävä alue). Merkintään liitetään esimerkiksi määräys: Alueen suunnittelussa tulee huomioida kohteen historialliset (esim. asutus-, elinkeino- ja sotahistorialliset) erityispiirteet. Kohdetta koskevista suunnitelmista tulee pyytää alueellisen vastuumuseon (museon nimi) lausunto.

Selostusosaan liitetään kartat ja luettelot kaikista maakunnan kiinteistä muinaisjäännöksistä ja muusta kaavaprosessin aikana selvitetystä kulttuuriympäristökohteista (koko arkeologinen kulttuuriperintö). Kaavaselostuksessa tuodaan esiin arkeologisten inventointien kattavuus, ajantasaisuus ja merkittävimmät puutteet.

Kulma-oppaassa (s. 52) ohjeistetaan kaavaselostuksen laatimista seuraavasti:

”Jotta itse kaavaselostus säilyisi riittävän helppolukuisena, ovat kulttuuriympäristöä koskevat kohdeluettelot, -kuvaukset ja teemakohtaiset kartat usein järkevää julkaista kaavaselostuksen liitteenä. Nämä on syytä selvästi yksilöidä ja niiden tulee sisältyä kaava-asiakirjoihin kaavaprosessin kaikissa vaiheissa. Tämä on erityisen tärkeää, jos liitteet sisältävät kaavan tulkinnan kannalta oleellista tietoa esimerkiksi kulttuuriympäristön vaalimisen kannalta tärkeiden alueiden kulttuuriarvoista. Pelkkä viittaus kaavaselostuksessa esimerkiksi jossakin muussa yhteydessä julkaistuun kulttuuriympäristöselvitykseen on riittämätöntä. Mikäli kaavamääräyksissä suoraan viitataan kulttuuriympäristökohteisiin, jotka on esitetty esimerkiksi tilanpuutteen vuoksi tai kohdemerkintöjen alueellisen ulottuvuuden ilmaisemiseksi varsinaisen maakuntakaavakartan sijasta liitekartoilla, on nämä liitekartat sisällytettävä varsinaiseen selostukseen.”

Muinaismuistolain 13 §:n mukaisesti on kaavoitusta suunniteltaessa hyvissä ajoin otettava selko siitä, saattaako kaavoituksen toimeenpaneminen tulla koskemaan kiinteää muinaisjäännöstä ja oltava tarvittaessa yhteydessä Museovirastoon. Tästä lain

velvoitteesta huolimatta voidaan maakuntakaavan osalta pääsääntöisesti kuitenkin lähteä siitä, että sen yleispiirteisyyden sallimissa puitteissa on useimmiten löydettävissä yksityiskohtaisemman suunnittelun avulla sellainen ratkaisu, joka ei ole muinaismuistolain vastainen. Maakuntakaavan hyväksymiselle ei siten yleensä ole muinaismuistolaista aiheutuvaa estettä.

Muinaismuistolain 13 §:n mukaiset menettelyt tulevat maakuntakaavoituksen osalta ajankohtaisiksi lähinnä sellaisissa tilanteissa, joissa maakuntakaavaa toteuttava sijaintiratkaisu on esimerkiksi maantieteellisten syiden vuoksi poikkeuksellisen rajattu. Jos tällaisessa tapauksessa on tiedossa tai syytä olettaa, että alueella esiintyy kiinteitä muinaisjäännöksiä ja kyseessä on sellainen muutos alueiden käytössä, joka voi koskea kiinteää muinaisjäännöstä, on maakuntakaavan toteuttamisedellytykset ja mahdolliset inventointitarpeet selvitettävä yhdessä Museoviraston kanssa jo kaavaa laadittaessa ja annettava tarvittaessa yksityiskohtaisempaa suunnittelua koskevia määräyksiä.

6.2. Muinaisjäännöksiä ja kulttuuriperintökohteita ympäröivät alueet maakuntakaavassa

Jos muinaisjäännökselle on vahvistettu suoja-alue, on myös suoja-alue merkittävä kaavaan. Tällöin koko alueesta käytetään aluevarausmerkintää **SM** (Muinaismuistoalue) yllä mainittuine määräyksineen.

Muulloin maakuntakaavassa muinaisjäännösten ja kulttuuriperintökohteiden ympäristöjen turvaamiseksi voidaan käyttää esimerkiksi seuraavia kaavamerkintöjä.

(Ympäristöministeriön asetus Maankäyttö- ja rakennuslain mukaisissa kaavoissa käytettävistä merkinnöistä 31.3.2000).

- muinaisjäännöksen/kulttuuriperintökohteen ja vesireitin välisen yhteyden ymmärtämisen kannalta tärkeällä avoimella peltoalueella merkintää **MY** (Maa- ja metsätalousvaltainen alue, jolla on erityisiä ympäristöarvoja).
- osa-aluemerkintää **ma** (Kulttuuriympäristön tai maiseman vaalimisen kannalta tärkeä alue); määräyksessä voidaan viitata esimerkiksi maiseman avoimena pitämiseen.

7. Yleiskaava ja osayleiskaava

(mittakaava 1:2000–1:50 000)

Yleiskaavoitus on voimakkaasti uusiutunut kuluvalle vuosituonnilla mm. strategisten yleiskaavojen myötä. Strategiset yleiskaavat ja usean kaupungin yleiskaavat ovat tarkastelukulmiltaan jo aika lähellä maakuntakaavoja, jotkin osayleiskaavat tarkkuudessaan lähes asemakaavojen tasolla. Tämä vaikuttaa myös mahdollisuuksiin ja keinoihin huomioida arkeologinen kulttuuriperintö kaavoissa.

Yleiskaavan sisältövaatimukset edellyttävät, että yleiskaavaa laadittaessa on maakuntakaavan lisäksi otettava huomioon mm. rakennetun ympäristön, maiseman ja luonnonarvojen vaaliminen (MRL 39 §). Arkeologisen kulttuuriperinnön osalta yleiskaavat ovat tärkein maankäyttöä ohjaava kaavataso, koska niillä ohjataan asemakaavoja ja kuntien sisällä eri alueiden maankäytön päämääriä. Osa arkeologisesta kulttuuriperinnöstä sijaitsee sellaisilla yleiskaava-alueilla, joita ei tulla koskaan asemakaavoittamaan. Näillä alueilla perinteinen yleiskaava on tärkein ja tarkin kaavataso arkeologisen kulttuuriperinnön suojelussa.

MRL:n 41 §:n mukaan yleiskaavassa voidaan antaa määräyksiä, joita kaavan tarkoitus ja sen sisällölle asetettavat vaatimukset huomioon ottaen tarvitaan yleiskaava-alueita suunniteltaessa tai rakennettaessa taikka muutoin käytettäessä (*yleiskaavamääräykset*). Jos jotakin aluetta tai rakennusta on maiseman, luonnonarvojen, rakennetun ympäristön, kulttuurihistoriallisten arvojen tai muiden erityisten ympäristöarvojen vuoksi suojeltava, yleiskaavassa voidaan antaa sitä koskevia tarpeellisia määräyksiä (*suojelumääräykset*).

Kiinteille muinaisjäänöksille riittää kohdetta osoittava merkintä ja sille annettu suunnittelumääräys. Suojelumääräyksiä käytetään esimerkiksi sellaisten kulttuuriperintökohteiden kohdalla, jotka eivät ole muinaismuistolain rauhoittamia. Muinaismuistoalueet merkitään yleiskaavoihin aluemaisina muinaisjäänösrekisterin rajauksen mukaisesti. On syytä kiinnittää huomiota siihen, että yleiskaavan inventoinnissa tehtävät havainnot muuttavat myös rekisterin aluerajauksia.

Osallistumis- ja arviointisuunnitelmasta tulee käydä ilmi tehdyt ja suunnitellut selvitykset. Vastuumuseo ottaa valmisteluvaiheen lausunnossaan ja/tai kaavan aloitusvaiheen

viranomaisneuvottelussa kantaa arkeologisen kulttuuriperinnön selvitystarpeeseen. Luonnosvaiheessa vastuumuseo ottaa kantaa selvitysten riittävyyteen, kattavuuteen ja käyttökelpoisuuteen sekä toteaa mahdolliset lisäselvitystarpeet. Selvitysten taso, laajuus ja kohdentuminen vaihtelevat sen mukaan, mikä on yleiskaavan ohjaustavoite ja ohjaamisen tapa.

Yleiskaavojen käyttöalaa rakentamisen perusteena on viime aikoina pyritty lainsäädäntömuutoksin kasvattamaan. Samalla yleiskaavaratkaisut ovat aiempaakin olennaisimpia myös muinaisjäännösalueiden ja -kohteiden sekä muiden kulttuuriperintökohteiden säilymiselle. MRL:n 44 §:n (21.4.2017/230) mukaan *"Rakennuslupa rakennuksen rakentamiseen voidaan 137 §:n 1 momentissa säädetyn estämättä myöntää, jos oikeusvaikutteisessa yleiskaavassa on erityisesti määrätty kaavan tai sen osan käyttämisestä rakennusluvan myöntämisen perusteena. Määräys ei voi koskea aluetta, jolla maankäytön ohjaustarve edellyttää asemakaavan laatimista. Edellytyksenä on lisäksi, että yleiskaava ohjaa riittävästi rakentamista ja muuta maankäyttöä kyseisellä alueella"*. Rakennuslupa yleiskaavan perusteella voidaan myöntää myös ranta-alueilla (MRL 72 §) sekä tuulivoimakaavoituksen yhteydessä (MRL 77 a §). Kun yleiskaavan vaatimaa selvitystarvetta ja -tarkkuutta arvioidaan, tulee kiinnittää huomiota myös siihen, voidaanko yleiskaavaa käyttää rakennusluvan myöntämisen perusteena MRL 44 §:n tarkoittamalla tavalla.

Arkeologista inventointia on syytä edellyttää alueilla:

- joita ei ole koskaan inventoitu ja joilla voidaan olettaa olevan aiemmin tuntemattomia kiinteitä muinaisjäännöksiä tai muita kulttuuriperintökohteita,
- joiden inventointi on yli 10 vuotta vanha,
- joista historiallisen ajan muinaisjäännösten/kulttuuriperintökohteiden tiedot puuttuvat ja
- joista vedenalainen kulttuuriperintö on inventoimatta.

Minimissään yleiskaava-alueilta inventoidaan muuttuvan maankäytön alueet. Mikäli kaavalla on todennäköisesti vaikutuksia arkeologiseen kulttuuriperintöön, tulee arkeologisia selvityksiä edellyttää tarkasti perustellen. Arkeologisissa selvityksien jälkeen

vastuumuseolla on oltava käytettävissään kiinteiden muinaisjäännösten ja kulttuuriperintökohteiden aluerajaukset perusteluineen.

7.1. Arkeologisen kulttuuriperinnön merkitseminen yleiskaavaan

Kaavakartan mittakaavan takia muinaisjäännökset merkitään ensisijaisesti kohdemerkinnällä **sm** (Muinaismuistokohde) jonkin muun pääkäyttötarkoituksen alueelle. Kohdemerkintään liitetään määräys:

”Muinaismuistolaillla (295/1963) rauhoitettu kiinteä muinaisjäännös. Kohteen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen ja muu siihen kajoaminen on kielletty. Kohdetta koskevista suunnitelmista on pyydettävä alueellisen vastuumuseon (museon nimi) lausunto.”

Kohdemerkinnällä kaavaan merkityt muinaisjäännökset voivat olla pinta-alaltaan huomattavan laaja-alaisia tai niiden laajuutta ei tunneta. Tämä voi aiheuttaa ongelmia tilanteessa, jossa kaavaa laadittaessa muinaisjäännöksen läheisyyteen ei suunnitella maankäyttöä, mutta kaavan mukainen käyttötarkoitus mahdollistaa muuttuvan maankäytön (esim. maa- ja metsätalouden tai sen liitännäiselinkeinon harjoittamista varten tarpeellisen rakennuksen rakentaminen M alueella). Tällöin tulee kaavamääräyksessä huomioida, että alueen käytön tarkentuessa muinaisjäännöksen laajuus ja tarkat rajat voidaan joutua selvittämään ennen rakennusluvan myöntämistä.

Laajat muinaismuistoalueet voidaan merkitä alueen erityisominaisuuksia osoittavalla rasterimerkinnällä (Alue, jolla on säilytettäviä ympäristöarvoja/muinaisjäännöksiä) tai pistekatkoviivalla ja erityisominaisuutta ilmaisevalla merkinnällä **sm**.

Laajat, erityisen merkittäviksi arvioidut muinaismuistoalueet voidaan merkitä alueen pääkäyttötarkoituksen osoittavalla maankäyttömerkinnällä **SM** (Muinaismuistoalue).

Aluemerkitään liitetään määräys:

”Muinaismuistolaillla (295/1963) rauhoitettu kiinteä muinaisjäännös. Alueen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen ja muu siihen kajoaminen kielletty. Aluetta koskevista suunnitelmista on pyydettävä alueellisen vastuumuseon (museon nimi) lausunto.”

Aluemaisten kohteiden määräyksessä voi lisäksi olla maininta, että päämaankäyttö on sallittu ja esimerkiksi: 1) Maa- ja metsätalous (paitsi koneellinen metsämaan muokkaus, kannonnosto) on sallittu tai 2) alueelliselta vastuumuseolta (museon nimi) tulee pyytää lausunto metsäkäyttöilmoituksista.

Maastoinventoinneissa kiinteiksi muinaisjäänöksiksi todetut käytössä olevat historialliset kylänpaikat erotetaan muista kiinteistä muinaisjäänöksistä omalla merkinnällään sm-2 ja määräyksellä:

”Historiallinen kylätontti. Alueella sijaitsee muinaismuistolain (295/63) rauhoittamia kiinteitä muinaisjäänöksiä. Aluetta koskevista rakennushankkeista ja isommista kaivutöistä on neuvoteltava alueellisen vastuumuseon (museon nimi) kanssa.”

Kiinteiksi muinaisjäänöksiksi todettujen käytössä olevien kylänpaikkojen osalta tulee lausunnossa lisäksi todeta seuraavaa:

”Muinaismuistolaki ei pääsääntöisesti aseta rajoituksia edelleen asuttujen kylätonttien vallitsevalle maankäytölle. Arkeologisia lisäselvityksiä ja kaivaustutkimuksia saatetaan edellyttää uudisrakennushankkeiden ja isompien maaperään kajoavien töiden yhteydessä”.

Kaavaselostuksessa on tuotava esiin, että tällaisten hankkeiden ollessa suunnitteilla tulee vastuumuseoon ottaa yhteyttä mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Yleisten ja suurehkojen yksityisten hankkeiden toteuttajien on muinaismuistolain 15 §:n perusteella korvattava tutkimusten kustannukset tai osallistuttava niihin, mikäli sitä ei ole katsottava kohtuuttomaksi.

Ne hyvin säilyneet käytössä olevat historialliset kylänpaikat, jotka eivät ole muinaismuistolain rauhoittamia kiinteitä muinaisjäänöksiä, ovat **muita kulttuuriperintökohteita**. Muiksi kulttuuriperintökohteiksi tulkittujen historiallisten kylänpaikkojen tutkimuksia tai niiden kustannusten maksamista ei voida edellyttää muinaismuistolain perusteella.

Muista kulttuuriperintökohteista käytettävissä olevia merkintöjä ovat esim.

- S (Suojelualue),

- /s (osa-alue merkintä. Esim. puistoalueella olevat arkeologiset kulttuuriperintökohteet tulee säilyttää) tai
- kohdemerkinnällä ja siihen liittyvällä suojelumerkinnällä s.
- s/historiallinen tielinja: Tien linjaus ja suhde ympäristöön tulee säilyttää. Tavanomaiset tien hoito- ja kunnostustyöt ovat sallittuja. Suuremmista tien linjausta ja sen rakenteiden muuttamista koskevista suunnitelmista tulee neuvotella alueellisen vastuumuseon kanssa.

Merkintään liitetään esim. määräys

”Muu kulttuuriperintökohde (esim. historiallinen kyläpaikka, sotahistoriallinen kohde): Alueella olevat historialliset -esim. asutus-, elinkeino- ja sotahistorialliset – rakenteet on säilytettävä. Suuremmista kohdetta koskevista suunnitelmista tulee neuvotella alueellisen vastuumuseon (museon nimi) kanssa”.

Jos yleis- tai osayleiskaava mahdollistaa suoraan rakennusluvan myöntämisen, kaavassa tulee varmistaa, että tunnetun muinaisjäännöksen kohdalle ei osoiteta rakentamista.

Tämän lisäksi myös ympäröivässä maankäytön suunnittelussa tulee huomioida muinaisjäännös ja turvata sen säilymisedellytykset (ks. Muinaisjäännöstä ympäröivien alueiden kaavoitus, myöhemmin tässä tekstissä).

7.2. Muinaisjäännöksiä ja kulttuuriperintökohteita ympäröivät alueet yleiskaavassa

Jos muinaisjäännökselle on vahvistettu suoja-alue, on myös suoja-alue merkittävä kaavaan. Suoja-alueella voidaan käyttää rasterimerkintää (Alue, jolla on säilytettäviä ympäristöarvoja) ja määräyksessä viitata suoja-aluepäätökseen ja sen määräyksiin.

Muulloin yleiskaavassa voidaan käyttää muinaisjäännösten ja kulttuuriperintökohteiden ympäristöjen turvaamiseksi esimerkiksi seuraavia kaavamerkintöjä. (Ympäristöministeriön asetus Maankäyttö- ja rakennuslain mukaisissa kaavoissa käytettävistä merkinnöistä 31.3.2000).

- **MY**-merkinnän (Maa- ja metsätalousvaltainen alue, jolla on erityisiä ympäristöarvoja) ohella arvokkaita maisema- ja

kulttuuriympäristöaluekokonaisuuksia osoitetaan merkinnällä **MA** (Maisemallisesti arvokas peltoalue).

Lisäksi on mahdollisuus käyttää osa-alueen erityisominaisuuksia ilmaisevia rasteri- tai viivamerkintöjä, esimerkiksi

- **ma** (Maisemallisesti arvokas alue),
- **sk** (Kaupunki- tai kyläkuvallisesti arvokas alue) sekä rasterimerkintä (Alue, jolla on säilytettäviä ympäristöarvoja)

Alueen pääkäyttötarkoituksen lisäksi käytettävä merkintä **/s** (alue, jolla ympäristö säilytetään) on myös käyttökelpoinen, mutta edellyttää selventävää kuvausta ympäristön suojeltavista ominaisuuksista ja/tai liittymisestä muinaisjäännykseen.

Suosituksena on ollut, että rakentamisessa tai muussa maankäytössä tulee erityisesti ottaa huomioon muinaisjäännyksiä ympäröivien alueiden maisemalliset arvot ja välttää maiseman olennaista muuttamista.

8. Asemakaava

(mittakaava 1:500–1:2000)

Asemakaava on yksityiskohtaisin kaavataso. Sillä ohjataan maankäyttöä ja rakentamista ja määritellään alueen tuleva käyttö: mitä säilytetään, mitä saa rakentaa, mihin ja millä tavalla. Kaavassa osoitetaan esimerkiksi rakennusten sijainti, koko ja käyttötarkoitus. Asemakaavan sisältövaatimukset (MRL 54 §) edellyttävät, että asemakaavaa laadittaessa on maakuntakaava ja yleiskaava otettava huomioon ja että mm. rakennettua ympäristöä ja luonnonympäristöä tulee vaalia eikä niihin liittyviä erityisiä arvoja saa hävittää.

Asemakaavassa voidaan antaa määräyksiä (MRL 57 §), joita kaavan tarkoitus ja sen sisällölle asetettavat vaatimukset huomioon ottaen tarvitaan asemakaava-aluetta rakennettaessa tai muutoin käytettäessä (*asemakaavamääräykset*). Jos jotakin aluetta tai rakennusta on maiseman, luonnonarvojen, rakennetun ympäristön, kulttuurihistoriallisten arvojen tai muiden erityisten ympäristöarvojen vuoksi suojeltava, asemakaavassa voidaan

antaa sitä koskevia tarpeellisia määräyksiä (*suojelumääräykset*). Suojelumääräysten tulee olla maanomistajalle kohtuullisia.

Kiinteiden muinaisjäännösten osalta riittävät asemakaavamääräykset ja kohdetta osoittavat merkinnät. Suojelumääräyksiä käytetään niiden kulttuuriperintökohteiden osalta, jotka eivät ole muinaismuistolain rauhoittamia, mutta jotka katsotaan säilyttämisen arvoisiksi.

Arkeologista inventointia on syytä edellyttää alueilla:

- joita ei ole koskaan inventoitu ja joilla voidaan olettaa olevan aiemmin tuntemattomia kiinteitä muinaisjäännöksiä tai muita kulttuuriperintökohteita,
- joiden inventointi on yli 10 vuotta vanha,
- joista historiallisen ajan muinaisjäännösten/kulttuuriperintökohteiden tiedot puuttuvat,
- joista vedenalainen kulttuuriperintö on inventoimatta ja
- joissa kohteissa on muinaisjäännösrekisterissä vain pistemäinen tieto, eikä laajuutta tunneta.

Mikäli yleiskaavaa varten on tehty ainoastaan yleisinventointi muuttuvan maankäytön alueilla ja kaavaan on sen perusteella merkitty kohteiden rajaukset, voi olla tarpeen edellyttää asemakaavaa varten näillä alueilla tarkkuusinventointia. Tarkkuusinventointi tehdään, kun tarvitaan täsmällistä tietoa kohteen tai tiettyyn kokonaisuuteen liittyvien kohteiden laajuudesta, rakenteesta, säilyneisyydestä, tyypistä ja suhteesta ympäröivään luonnon- ja kulttuuriympäristöön.

Arkeologista kulttuuriperintöä koskevien selvitysten puutteeseen on otettava kantaa joko aloitusvaiheen viranomaisneuvottelussa tai osallistumis- ja arviointisuunnitelmaa koskevassa lausunnossa. Mikäli riittäviä selvityksiä ei annetusta ohjeistuksesta huolimatta ole tehty, on se mahdollinen valitusperuste kaavan vahvistamispäätöksestä.

8.1. Arkeologisen kulttuuriperinnön merkitseminen asemakaavaan

Kaavakartan mittakaavan takia muinaisjäännökset merkitään aluevarauksina niiden nykyisin tunnettujen rajojen mukaisesti.

Osa-aluemerkintää **sm** (Alueen osa, jolla sijaitsee muinaismuistolailla (295/1963) rauhoitettu kiinteä muinaisjäänös) voidaan käyttää, kun alueen pääkäyttötarkoitus on muu (esimerkiksi maa- ja metsätalouskäyttö tai virkistysalue). Muinaisjäänösalue esitetään kaavassa piste- tai katkoviivarajauksella.

Erityisen merkittäviksi arvioituista kohteista käytetään pääkäyttötarkoituserkintää **SM** (Muinaismuistoalue).

Aluemerkintöihin liitetään määräys:

”Muinaismuistolailla (295/1963) rauhoitettu kiinteä muinaisjäänös. Alueen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen ja muu siihen kajoaminen kielletty. Aluetta koskevista tai siihen liittyvistä suunnitelmista on pyydettävä alueellisen vastuumuseon (museon nimi) lausunto.”

Historiallisissa kaupungeissa ja linnoituksissa, joissa on nykyisen rakenteen alla tunnettuja historiallisia kerrostumia tai rakenteita, tulee alue osoittaa osa-aluemerkinnällä pistekatkoviiva ja **sm** yllämainittuine määräyksineen.

Muista kulttuuriperintökohteista käytävissä olevia merkintöjä ovat esim.

- S (Suojelualue),
- /s (osa-alue merkintä. Esim. puistoalueella olevat muut kulttuuriperintökohteet tulee säilyttää) tai
- kohdemerkinnällä ja siihen liittyvällä suojelumerkinnällä s.
- s/Historiallinen tielinja: Tien linjaus ja suhde ympäristöön tulee säilyttää. Tavanomaiset tien hoito ja kunnostustyöt ovat sallittuja. Suuremmista tien linjausta ja sen rakenteiden muuttamista koskevista suunnitelmista tulee neuvotella alueellisen vastuumuseon kanssa.

Merkintään liitetään esim. määräys

”Muu kulttuuriperintökohde (esim. historiallinen kyläpaikka, sotahistoriallinen kohde): Alueella olevat historialliset -esim. asutus-, elinkeino- ja sotahistorialliset – rakenteet on säilytettävä. Suuremmista kohdetta koskevista suunnitelmista tulee neuvotella alueellisen vastuumuseon (museon nimi) kanssa”.

Historiallisissa kaupungeissa ja linnoituksissa, joissa nykyisen rakenteen alla saattaa olla historiallisia kerrostumia, tulee alue osoittaa alueen erityisominaisuuksia osoittavalla rasterimerkinnällä (Alue, jolla on säilytettäviä ympäristöarvoja). Tällöin määräys olisi esimerkiksi:

”Alueen suunnittelussa on otettava huomioon kohteen historialliset erityispiirteet. Aluetta koskevista suunnitelmista on pyydettävä alueellisen vastuumuseon (museon nimi) lausunto”.

Kiviaitojen ja uudempien kalliohakkausten ja muiden MRL:n keinoin suojeltavien rakenteiden kohdalla voidaan tapauskohtaisesti harkiten ja soveltaen käyttää edellä mainittuja merkintöjä.

9. Muinaisjäänöksiä ja kulttuuriperintökohteita ympäröivien alueiden kaavoitus

Jos muinaisjäänökselle on vahvistettu suoja-alue, on myös suoja-alue merkittävä kaavaan. Suoja-alueella voidaan käyttää rasterimerkintää (Alue, jolla on säilytettäviä ympäristöarvoja) ja määräyksessä viitata suoja-aluepäätökseen ja sen määräyksiin.

Muulloin asemakaavassa muinaisjäänösten ja kulttuuriperintökohteiden ympäristöjen turvaamiseksi voidaan käyttää seuraavia kaavamerkintöjä. (Ympäristöministeriön asetus Maankäyttö- ja rakennuslain mukaisissa kaavoissa käytettävistä merkinnöistä 31.3.2000):

- **MY- ja MA-**aluevarausmerkinnän lisäksi voidaan käyttää osa-alueen erityisominaisuuksia ilmaisevia rasteri- tai viivamerkintöjä, esimerkiksi
- **-mp** (Maisemallisesti arvokas peltoalue)
- **-sk** (Kaupunki- tai kyläkuvallisesti tärkeä alue tai alueen osa)
- **-ma** (Maisemallisesti arvokas alue).

- Alueen pääkäyttötarkoituksen lisäksi käytettävä merkintä /s (alue, jolla ympäristö säilytetään) on myös käyttökelpoinen, mutta edellyttää selventävää kuvausta ympäristön suojeltavista ominaisuuksista ja/tai liittymisestä muinaisjäännökseen.

10. Lakeja ja julkaisuja

- Arkeologisen kulttuuriperinnön opas <http://akp.nba.fi/>
- Ensimmäisen maailmansodan linnoitteet – ohje 2015
<https://www.museovirasto.fi/uploads/Meista/Julkaisut/ensimmaisen-maailmansodan-linnoitteet-ohje-2015.pdf>
- Historialliset tiet- ohje 2017
<https://www.museovirasto.fi/uploads/Meista/Julkaisut/historialliset-tiet-ohje-2017.pdf>
- (KULMA) Kulttuuriympäristö maakuntakaavoituksessa -julkaisu (Suomen ympäristö 28/2011).
https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/37034/SY28_2011_Kulttuuriymparisto_maakuntakaavoituksessa.pdf?sequence=1
- Muinaismuistolaki (295/1963) <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1963/19630295>
- Maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999)
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1999/19990132>
- Maankäyttö- ja rakennusasetus (895/1999)
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990895>
- Maankäyttö- ja rakennuslaki, Kaavamerkinnät, Ympäristöministeriö 2000.
<https://www.ym.fi/download/noname/%7B12AFF783-6CA0-4507-BA45-C47D6F0E6662%7D/32063>
- Niukkanen, Marianna 2004: Kaupungit muinaisjäännöksinä – kaupunkiarkeologia Suomessa. Städerna som fornlämningar – stadsarkeologi i Finland;
- Valtioneuvoston päätös valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista, Ympäristöministeriö 2000.
<https://valtioneuvosto.fi/paatokset/paatos?decisionId=0900908f80577688>
- Maankäyttö- ja rakennuslaki muutos 6.3.2015/204.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150204>

- Maaseudun historiallisten asuinpaikkojen inventointi - ohje 2015
<https://www.museovirasto.fi/uploads/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaisut/maaseudun-hist-asuinpaikkojen-inventointi-ohje.pdf>
- Vaikutusten arviointi kaavoituksessa, Ympäristöhallinnon ohjeita 10/2006, Ympäristöministeriö 2006.
https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10138/41526/OH_10_2006_Vaikutusten_arviointi_kaavoituksessa.pdf?sequence=2
- Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohjeet Museovirasto 2016
<https://www.museovirasto.fi/uploads/Meista/Julkaisut/laatuohje-2016.pdf>